

ESKİ ASURCA METİNLERDE ANADOLU KÖPRÜLERİ*

Remzi KUZUOĞLU**

ORCID: 0000-0002-8741-5326

Makale Bilgisi

Başvuru: 17 Eylül 2018

Kabul: 27 Eylül 2018

Article Info

Received: September 17, 2018

Accepted: September 27, 2018

Öz

Başta Kültepe olmak üzere Boğazköy, Alişar, Kaman Kalehöyük, Kayalıpınar ve Acemhöyük'te ortaya çıkarılan Eski Asurca çivi yazılı metinler, zengin içerikleriyle günümüzden yaklaşık 4000 yıl önceki Anadolu'yu pek çok yönden tanımamıza imkân sağlamaktadırlar. Bugün sayıları 25.000'e yaklaşmış olan bu belgelerin büyük bir kısmı Asurlu tüccarlara ait olup genellikle iktisadi konularla alakalıdır. Bununla birlikte, söz konusu belgeler dönemin siyasi, hukuki ve sosyal yapısı yanında Anadolu'nun tarihi coğrafyası hakkında da bilgi içerirler. Bu hususla ilgili olarak metinlerde, ağırlıklı olarak tüccarların ticari faaliyetlerde buldukları şehirlerin isimleri ile seyrek olmakla birlikte, geçmek veya aşmak zorunda oldukları nehir veya dağ isimleri kaydedilmektedir. Az sayıdaki belgede ise tüccarların güzergâhları üzerindeki köprülerden geçerken ödedikleri ücretlerle ilgili bilgiler mevcuttur. Bu çalışmada, Eski Asurca metinlerde bahsi geçen

* Bu çalışma Türk Tarih Kurumu tarafından 2017 yılında Çorum'da gerçekleştirilen II. Anadolu Uygarlıkları Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, kuzuoglu@hotmail.com

Anadolu köprüleri ile bu köprülerin bugün hangi nehirler üzerinde olabileceği hususuna temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Eski Anadolu, Çivi Yazısı, Eski Asur Dönemi, Köprü, Kültepe.*

Abstract

The Anatolian Bridges in Old Assyrian Texts

Old Assyrian cuneiform texts which are unearthed in Boğazköy, Alişar, Kaman Kalehöyük, Kayalıpınar, Acemhöyük, and primarily in Kültepe are the oldest written sources of Anatolia, and which with their rich content from many aspects allow us to get to know Anatolia of approximately 4000 years ago. The content of these documents, which have reached 25000 in number nowadays, are related to financial subjects since a major part of them belong to Assyrian merchants. Furthermore, in addition to the political, legal and social structure of the period, these documents also contain information on the historical geography of Anatolia. In this respect, the texts mainly report the names of the cities where merchants carried out commercial activities or supplied goods and despite being rare, the names of the rivers and mountains they had to pass or cross. A small number of documents contain information on the fees merchants had to pay when they crossed the bridges on their routes. This study addresses the bridges mentioned in the Old Assyrian texts in the period corresponding to the first quarter of 2000 B.C. and investigates on which rivers these bridges can be nowadays.

Key Words: *Old Anatolia, Cuneiform, Old Assyrian Period, Bridge, Kültepe.*

M.Ö. II. Binyıl'ın ilk çeyreğine tarihlendirilen Eski Asurca çivi yazılı metinler, Anadolu'da başta Kültepe olmak üzere Boğazköy, Alişar, Kaman Kalehöyük, Kayalıpınar ve Acemhöyük'te ele geçmiştir. Günümüzden yaklaşık 4000 yıl önceki Anadolu'yu tanımamızı sağlayan bu belgelerden, iktisadi konuların dışındaki diğer hususlarla ilgili ayrıntılı bilgi elde etmek zordur. Özellikle de tarihi coğrafya çalışmaları açısından bu zorluk daha da belirgindir.¹ Öyle ki metinlerde yüzlerce yer adı geçmesine

¹ Cahit Günbattı, "Kültepe'den Kervan Güzergâhlarına Işık Tutan İki Yeni Metin", *Archivum Anatolicum* 5, (2002), 79-80.

rağmen bugün sadece Kültepe/Kaneş ile Hattuş/Boğazköy eşitliği kesin olarak bilinmektedir. Diğer yer adlarının bugünkü karşılıkları hususunda ise kafa karıştırıcı pek çok lokalizasyon teklifi bulunmaktadır. Metinlerde coğrafya ile ilgili; Tüccarların ticari faaliyetlerde buldukları veya mal temin ettikleri şehirlerin isimleri ile daha az olmakla birlikte, geçmek veya aşmak zorunda kaldıkları nehir ve dağ isimleri kaydedilmektedir. Bunların dışında tarihi coğrafya çalışmalarına katkı sağlayacak; “köprü”, “nehirin kenarında”, “sal”, “gemi”, “gemici”, “kılavuz”, “dağda” ve “dağ arasında” gibi tabirler de tespit edilmektedir.

Anadolu’da ilk köprünün ne zaman inşa edildiği bilinmese de ilk bilgiler M.Ö. 3. Binyıl’ın ikinci yarısına tarihlenen Akad Devri’ne (M.Ö. 2340-2159) aittir. Bu dönem Anadolu tarihine ışık tutan en önemli yazılı kaynak, Akad kralları Sargon ve Naram-Sin’in Anadolu seferlerinin anlatıldığı *šar tamhāri* metinleridir. Bu tarihi kayıtların Boğazköy arşivlerinde ele geçen Hititçe bir nüshası (KBo 22.6) aynı zamanda Anadolu köprülerine dair ilk bilgileri de ihtiva etmektedir. Bu ünük belgede; Akad kralı Sargon’un Puruṣhattum seferi esnasında bazı köprülerden (^{GIŠ}*armizziaš*) geçtiği, hatta buralarda iki de koç kurban ettiği anlatılmaktadır.²

Akad Dönemi’nden sonraki kayıtlar Asur Ticaret Kolonileri Çağı’na (M.Ö. 1974-1719) aittir. Eski Asur lehçesiyle yazılmış bu dönem metinleri tüccarların güzergâhları üzerindeki nehirleri sığ yerlerden yürüyerek, sal (*nēbartum*) veya kayıklarla (*elippum*) veyahut da köprülerle aştıklarını göstermektedir.³ Akadca karşılığı “*titurrim*”⁴ olan köprüler hakkında belgelerde çok fazla bilgi mevcut değildir. Genellikle tüccarların seyahatleri sırasında yaptıkları masrafların listelendiği itinerar metinlerde, “köprüde” (*ina titurrim*), “köprü için” (*ana titurrim*) ve “köprüye kadar” (*adi titurrim*) gibi ifadelerle kaydedilmektedirler. Metinler köprülerin planları veya yapım malzemeleri hakkında bilgi vermemektedir. Ancak basit planlı oldukları ve

² Elisabeth Reiken. “Der hethitischen šar-tamhari-Text: archaisch oder archaisierend?”, *Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie* (2001): 576-585; Oğuz Soysal, “Sargon, Nūr-Dagal/n ve Puruṣhanda”, *Samsat’tan Acemhöyük’e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan’a Armağan* (2017), 222.

³ Cahit Günbattı, “Kültepe’de Bulunmuş İki Anlaşma Metni”, *Belleten* LXIX, sy. 256, (2005): 775; Cahit Günbattı, *Kültepe-Kaniş Anadolu’da İlk Yazı, İlk Belgeler* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 115; M.Ö. II. Bin’de nehirler üzerinde ulaşım ve taşımacılık için kullanılan araçlar için bkz. Hamza Ekmen, “Filolojik ve Arkeolojik Belgelere Göre Anadolu’da M.Ö. II. Binde İletişim ve Ulaşım Aracı Olarak Nehirlerin Önemi”, *Tematik Arkeoloji Serisi* 2, (2015): 47 vd.

⁴ CAD T 437, 1.a); CDA, 408.

ağaçtan yapıldıkları düşünülmektedir.⁵ Bilgi kısırlığı bu dönem köprülerinin inşa edildikleri yerlerin topografik özellikleri için de geçerlidir. Örneğin; metinlerde köprülerin derin bir uçurum üzerinde inşa edildiklerine dair bir delil yoktur. Fakat birkaç belgede köprü ifadesinin nehir kelimesi ile birlikte geçmesi, en azından bazılarının akarsular üzerinde yapıldıklarına işaret etmektedir.⁶ Eski Asurca metinlerde bu akarsular, “nehir, kanal, su yolu” manaları verilen *nārum* kelimesi ile ifade edilmişlerdir.⁷ Öyle anlaşılıyor ki, Asurlu tüccarlar herhangi bir ayırım yapmadan bu kelime (*nārum*) ile irili-ufaklı tüm akarsuları kastetmişler; dere, çay, ırmak veya nehir gibi bir ayrıma gitmemişlerdir.

M.Ö. II. Binyıl’daki Anadolu köprüleri hakkında Hititçe metinler de bilgi vermektedir. Köprü kelimesinin Hititçe karşılığı *armizzi-* olup kelimenin önüne getirilen Sumerce GİŞ (ağaç) veya NA₄ (taş) determinatifleri, bahsi geçen bu yapıların ağaç veya taş malzemeyle inşa edildiklerini ortaya koymaktadır.⁸ Adaniya, Şapinuwa (Ortaköy) ve Eski Asur metinlerinden tanıdığımız Tapigga (Eski Asur Met. Tapaggaş⁹) yer adlarının bir köprü ile irtibatlı oldukları, Zuliya Nehri¹⁰ (Çekerek ?) üzerinde de bir köprüünün bulunduğu yine metinlerden anlaşılmaktadır.¹¹ Bu kayıtlar arasında en dikkat çekici bilgi Zuliya Nehri üzerindeki köprü ile ilgilidir. III. Hattuşili dönemine (M.Ö. ±1267-1240) tarihlendirilen ve Hititlerle Kaşkallılar arasındaki bir mücadeleyi anlatan metinde; Zuliya Nehri üzerinde ahşap bir köprü (^{GİŞ}*armizzi*) olduğu ve Kaşkallıların, III. Hattuşili ve ordusunun geçişini önlemek için bu köprüyü yıktıkları belirtilmektedir.¹²

⁵ Jan Gerrit Dercksen, *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia* (İstanbul: 1996), 13; Gojko Barjamovic, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period* (Copenhagen: 2011), 153; Günbattı, *Kültepe-Kaniş*, 115.

⁶ Klaas. R. Veenhof, *Kültepe Tabletleri VIII, The Archive of Elamma, son of Iddin-Suen, and his Family*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: 2017), 201.

⁷ CAD N I, 368; CDA, 242.

⁸ Ahmet Ünal, *Eski Anadolu Siyasi Tarihi, Kitap 1 Eski Taş Devri’nden Hitit Devleti’nin Yıkılışına Kadar*, (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2018), 131.

⁹ Klaas. R. Veenhof, “Traveling in Ancient Anatolia: Two New Sources from Karum Kanesh”, *Hayat Erkanal’a Armağan*, (2006): 781.

¹⁰ Zuliya nehir adı hem Eski Asur hem de Hitit metinlerinde geçmektedir. Eski Asur metinlerindeki Zuliya’nın Kültepe’nin güney batısında aranan Nenaşsa ile ilişkilendirilmesi, Hitit metinlerindeki ise Çekerek Irmağı ile bir tutulması, aynı ismi taşıyan iki farklı nehre işaret etmektedir.

¹¹ Barjamovic, *A Historical Geography*, 23, n. 106; Ayşe Üke, “Hititçe Belgeler ve Arkeolojik Veriler Işığında: ^{GİS}*NA₄armizzi*”, *Ahmet Ünal Armağanı* (2016): 522.

¹² Sedat Alp, “Maşat-Höyük’te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilirmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında”, *Bellefen* 41 (1977): 643-646.

Anadolu Köprüleri (M.Ö. 1974-1719)

Eski Asurca metinlerin sayıları (yaklaşık 25000) dikkate alındığında köprü (*titurum*) kelimesinin belgelerde oldukça az kaydedildiği görülmektedir. Hâlbuki tüccarların Anadolu içinde yaptıkları seyahatler düşünüldüğünde, geçmek zorunda oldukları bu yapılardan daha fazla bahsetmeleri beklenirdi. Bu bilgi kısırlığına rağmen metinlerden; sadece Anadolu'da inşa edilmiş köprülere dair kayıtların olduğu, bu köprülerin genellikle bir şehirle bağlantılı olarak kaydedildikleri ve tüccarların buralarda bakır, kalay veya gümüş üzerinden geçiş ücreti ödedikleri anlaşılmaktadır.

Yayınlanmış dört Kültepe metni (Kt t/k 1; Kt t/k 25; Kt n/k 1582; AKT 3, 34) Kaneş'in batısında aranan Şalatuwar ve Wahşuşana şehirleri arasındaki köprü ve nehirle referans olmaktadır. Kt t/k 1 ve Kt t/k 25 no.lu metinlerde¹³ "at veya katır" olarak değerlendirilen *perdum*¹⁴ satın alınırken yapılan masraflar listelenmektedir. Kt t/k 1'de Şalatuwar'da yapılan masraflar sıralandıktan sonra Şalatuwar'dan çıkıldığı ve nehrin kenarında katır için 2 ½ *mina* bakır ödendiği belirtilmekte, ardından nehir kıyısına kadar kılavuzluk yapan *alahinnum*-memuruna 10 *mina*, sandalcıya ise 1 *mina* bakır verildiği, tüm bu harcamaların da Wahşuşana'da gerçekleştirildiği anlatılmaktadır.¹⁵ Kt t/k 25'de ise bazı harcamalar sıralandıktan sonra, 2 ½ *mina* bakırın köprüde ödendiği ve tüm masrafların Şalatuwar'da yapıldığı bilgisi yer almaktadır. Metnin devamında yine ödemeler sıralanmakta ve bu kez 5 *mina* bakırın nehrin kenarına kadar kılavuzluk yapan kişiye ödendiği, bu harcamaların ise Wahşuşana'da yapıldığı belirtilmektedir.¹⁶ Her iki metin Şalatuwar ve Wahşuşana arasında seyahat edilirken; Şalatuwar'dan sonra bir nehir ve bu nehir üzerinde bir köprü bulunduğunu, yolun devamında ise ücreti karşılığında bir sal veya benzeri bir araçla geçilen bir başka nehir olduğunu göstermektedir.

¹³ Hüseyin Sever, Kültepe Metinlerine Göre "Birtum" Kelimesinin Yeni Anlamı, X. *Türk Tarih Kongresi*, Cilt II (1990): 467 vd.

¹⁴ Tsuyoshi Sugiyama, "Trading perdum and its aspects in the Old Assyrian Period", *Oriente* 42 (1999): 1-14; Cecile Michel, "The perdum-mule, a mount for distinguished persons in Mesopotamia during the first half of the second millennium BC", *In Man and Animal in Antiquity*, Proceedings of the conference at the Swedish Institute (2002): 190 vd; Günbattu, *Kültepe-Kaniş*, 101; Esma Öz, *Kültepe Metinleri Işığında Eski Anadolu'da Tarım ve Hayvancılık*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 92-100.

¹⁵ Sever, "Kültepe Metinlerine Göre", 472-474.

¹⁶ Sever, "Kültepe Metinlerine Göre", 475-476.

Šalatuwar - Wašhaniya güzergâhında yapılan harcamaların listelendiği Kt n/k 1582 no.lu metinde¹⁷; Šalatuwar¹⁸ ve Wahšušana'da¹⁹ yapılan masraflar sıralandıktan sonra köprü geçişi için 5 *mina* bakır ödendiği ifade edilmektedir.²⁰ Metinde Wahšušana ismi geçmemektedir. Ancak G. Barjamovic bir çalışmasında²¹ metnin (Kt n/k 1582) 7. satırındaki kırık kısmı *i-na [Wa-ah-šu-ša-na]* olarak tamamlamaktadır. Eğer bu tamamlama doğruysa, Wahšušana yakınlarında olan ve Kt t/k 1'e göre bir sal yardımıyla geçilen nehir üzerinde aynı zamanda bir köprü olduğu da ortaya çıkmaktadır. Eğer kırık satırdaki tamamlama yanlış ise metnin akışına göre, köprü geçişi için ödemenin Šalatuwar'da yapıldığı ortaya çıkar ki, bu durum Kt t/k 25'deki Šalatuwar'da köprü geçişi için yapılan ödemeyi de teyit etmektedir.

AKT 3, 34 no.lu metin ise Wahšušana'dan Šalatuwar'a oradan da Puruštatum'a (Acemhöyük²²) seyahat eden bir kervanın yolda yaptığı masrafların kaydını içerir. Metinde sırasıyla Wahšušana – Šalatuwar güzergâhında yapılan ödemeler listelenmekte ve köprüden geçen her bir eşek için 20'şer *šeql* bakır ödendiği belirtilmektedir.²³ Metnin devamında ise Puruštatum'daki ödemelerin kaydı verilmekte ve her bir eşek için bu kez 15'er *šeql nishatum*-vergi'si'nin köprüde ödendiği ifade edilmektedir.²⁴ Bu kayıtlar -eğer kervan Wahšušana'dan Šalatuwar'a giderken geçtiği köprüyü Šalatuwar'dan Puruštatum'a giderken de kullanmadıysa- Šalatuwar – Puruštatum arasındaki bir başka köprü'nün varlığına işaret eder. Her ne kadar diğer belgeler Puruštatum yakınlarındaki bir köprü geçişini şimdilik

¹⁷ Salih Çeçen, "Ankara Müzesi'ndeki Yeni Kültepe Metinlerinden Elde Edilen Orijinal Neticeler." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, (1990): 139-140.

¹⁸ Metinde Šalatuwar memleket olarak kaydedilmektedir. Kt n/k 1582, 1, 9: *i-na- ma-at Ša-la-tù-ar ...*

¹⁹ Bu yer adı Kt n/k 1582 nolu metinde geçmemektedir. Barjamovic, *A Historical Geography*, s. 352'de metni ele almış ve 7. satırdaki kırık kısmı *i-na [Wa-ah-šu-ša-na]* olarak tamamlamıştır.

²⁰ Kt n/k 1582, 1, 9: *i-na- ma-at Ša-la-tù-ar 5¹ ma-na URUDU a-na tí-tù-[r]i-im áš-qúl ...* Çeçen, "Ankara Müzesi'ndeki", 139-140.

²¹ Barjamovic, *A Historical Geography*, 352.

²² Massimo Forlanini, "The historical geography of Anatolia and the transition from Kārum-Period to the Early Hittite Empire", *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period* (2008): 61-67; Nimet Özgüç, *Acemhöyük-Buruštatum I, Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar* (Ankara: T.T.K.Y., 2015), 2; Sebahattin Bayram ve Remzi Kuzuoğlu, "Çivi Yazılı Kaynaklara Göre M.Ö. 2. Bin'de Aksaray", 1. *Uluslararası Aksaray Sempozyumu* (2016): 812; Soysal, "Sargon, Nür-Dagal/n ve Puruštanda", 226, n. 46.

²³ Emin Bilgiç ve Cahit Günbattı, *Ankaraner Kültepe Texte III* (AKT 3), FAOS Beiheft 3. (Stuttgart: 1995), 34, 7-8, 15-18: *1/3 ma-na.TA i-na tí-tù-ri-im i-na ANŠE i-sú-hu ...*

²⁴ Bilgiç ve Günbattı, *Ankaraner Kültepe Texte III*, 34, 15-18: *15 GÍN.TA i-na tí-tù-ri-im ni-is-ha-tim ša ANŠE i-sú-hu ...*

teyit etmese de *nishatum*-vergisi'nin köprüde ödenmiş olması söz konusu köprü'nün *Purušhattum*'la bağlantılı olduğunu gösterir.²⁵ Çünkü *nishatum* bir tür gümrük vergisi olup Anadolu'da saray, *kārum* veya tüccar dairesi

²⁵ Soysal, "Sargon, Nür-Dagal'n ve *Purušhanda*", 226'da, *šar tamhāri* metninin Hititçe nüshasında (KBo 22.6 I) Sargon'un *Purušhattum*'u ele geçirmeden önce köprülerden geçtiğine dair bilgi bulunduğunu belirterek, "köprü" geçişinin tarihsel bir gerçekliği olduğunu ifade etmekte, Soysal bu düşüncesini, Karl Hecker'in 2006: 119'daki "*Kaneš'ten Purušhattum'a ulaşmak için batı yönünde gidilen dört günlük yaya yolculuğunun son bölümünde bir köprü'nün geçildiği*" görüşüyle de desteklemektedir. Soysal konuyla ilgili açıklamalarının devamında K. Hecker'in köprü geçişine dair bilgiyi bir kaynağa dayandırmadığını ancak kendisine gönderdiği bir mailde "köprü" hakkındaki kaydın Kültepe'de ele geçen AKT 3, 34 no.lu metinde yer aldığı ilettiğini ifade etmektedir. Hâlbuki hiçbir Kültepe metni, Kaneš'ten *Purušhattum*'a dört günde gidildiğine dair bilgi vermediği gibi bu güzergâhın son bölümündeki bir köprü geçişinden de bahsetmemektedir. Bununla birlikte, K. Hecker'in mailinde belirttiği AKT 3, 34 no.lu metin gerçekten de *Purušhattum* yakınlarındaki bir köprüye atıf yapmaktadır. Hatta bu köprüde *nishatum*-vergisi'nin alındığı da bilinmektedir. Ancak metinde Kaneš – *Purušhattum* arasındaki güzergâh değil, aslında Soysal'ın da belirttiği gibi (2017: 226, n. 46.), Wahşuşana – Şalatuwar – *Purušhattum* güzergâhı söz konusu edilmektedir.

Soysal aynı çalışmasında Aranzah Nehri ile ilgili düşüncelerini bazı olasılıklarla birlikte sıralamaktadır. Ona göre Aranzah adını taşıyan iki nehir vardır; bunlardan biri Dicle Nehri diğeri ise Acemhöyük yakınlarından geçen Melendiz Çayı'dır. Ayrıca AKT 3, 34'de bahsedilen *Purušhattum* yakınlarındaki köprü ile Sargon'un bu şehre ulaşmadan önce geçtiği Aranzah Nehri üzerindeki köprü'nün aynı köprü olduğunu düşündüren birtakım bilgiler vermektedir. Ancak her iki köprü'nün aynı olduğu düşüncesi problemli görünmektedir. Öncelikle şu hususu belirtmek gerekir ki Melendiz Çayı'nın Akad Devri veya Eski Asur Dönemi'ndeki yatağının Acemhöyük'e göre akış yönü bilinmemektedir. Günümüzde ise bu akarsu Acemhöyük'ün güneyinden geçerek güneybatıya doğru akmaktadır (Bkz. Res. 1). Eğer, Soysal yorumlarını Melendiz Çayı'nın bugünkü yatağını dikkate alarak yapıyorsa bazı hususları göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Bugünkü konumuyla, Sargon'un *Purušhattum*'a güneyden yaklaştığını düşündüğümüzde Melendiz Çayı'nı ve varsa üzerindeki tahtadan yapılmış köprüyü (Met. ^{GiS}*armizzi*-) geçme zorunluluğu doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durumda, AKT 3, 34'de bahsi geçen *Purušhattum* yakınlarındaki "köprü"nün Melendiz Çayı üzerinde olma ihtimali ortadan kalkmaktadır. Zira söz konusu metinde kervanın hareket noktası *Purušhattum*'un kuzeybatısında aranan Şalatuwar şehridir. Dolayısıyla AKT 3, 34'de bahsi geçen "köprü" *Purušhattum*'un kuzeybatısında olmalıdır. Melendiz Çayı'nın Acemhöyük'ü güney-güneybatıdan çevrelediğini düşündüğümüzde her iki belgede bahsi geçen köprülerin eşitliği ortadan kalkmaktadır. Eğer Melendiz Çayı'nın yatağının değiştiğini ve Acemhöyük'ün kuzeydoğusundan batıya doğru aktığını kabul edersek, bu kez de Sargon'un güneyden gelirken nehirden geçmesini gerektirecek bir sebep kalmamaktadır. Akla, KBo 22.6 ve AKT 3, 34'e göre biri Acemhöyük'ün güneydoğusunda diğeri ise kuzeybatısında iki farklı köprü'nün bulunduğu ihtimali gelse de elimizdeki bilgiler böyle bir olasılığı ileri sürece kadar yeterli değildir. Çünkü Eski Asurca metinlerde Kaneš'ten sonra adı en çok anılan Anadolu şehri olan *Purušhattum*'un bir köprü ile irtibatını ortaya koyan -ki o da kuzeybatıda olmalı- AKT 3, 34'den başka ikinci bir belge yoktur.

tarafından ticari mal şehre girdikten sonra tahsil edilmektedir.²⁶ Bu durum, her bir eşek için 15'er *şeql* olarak ödenen bu verginin Şalatuwar'dan çıkarken değil de Puruštatum'a girerken alınmış olmasını gerektirir.

Nishatum-vergisi'nin köprüde alınması, en azından bazı köprülerde vergi istasyonlarının varlığına delil olarak düşünülmektedir.²⁷ Ancak, ilk defa AKT 3, 34 vasıtasıyla haberdar olduğumuz bu farklı uygulamanın diğer Anadolu köprülerinde de geçerli olup olmadığı hususu tartışmaya açıktır. Çünkü bu çalışma vesilesiyle ele aldığımız belgeler –vergi ödemeleri eğer metinlerdeki diğer harcamalar içinde kaydedilmediyse– şu an için bu yönde bir bilgiyi teyit etmemektedir. *Nishatum*-vergisi'nin köprüde tahsil edilmesinin sebebi ise şehre kaçak yollardan girecek malların neden olduğu vergi kaybını engellemek olmalıdır.

Şalatuwar ve Wahšuşana şehirleriyle irtibatlı oldukları anlaşılan bu iki nehrin isimlerine veya bugünkü karşılıklarına dair metinler açık şekilde bilgi vermemektedir. Ancak, Wahšuşana'da nehre götürmesi için kılavuza ve muhtemelen nehrin karşı kıyısına geçmek için de sandalcıya yapılan ödemeler (Kt t/k 1), söz konusu nehrin en azından günümüzdeki isminin tespiti için önem arz etmektedir. Buna göre, hem Wahšuşana'nın Kırşehir civarında aranması²⁸ hem de nehrin sal veya benzeri bir araçla geçilmesini gerektirmesi, Wahšuşana yakınlarındaki bu nehrin Kızılırmak'la ayniyetini ortaya koymaktadır. Şalatuwar yakınlarındaki nehirle ilgili olarak da Anitta metninin²⁹ ipucu verdiği düşünülmektedir. Bu tarihi metindeki anlatıya göre; Kuşşara kralı Anitta kendisine isyan eden Şalatuwar şehrine karşı bir sefer düzenlemiş, Şalatuwar kralı ise ülkesini ve şehri terk ederek Hulana Nehri üzerinde mevzilenmiştir.³⁰

Kaneş'ten başlayıp Turhumit'te sona eren bir yolculukta yapılan masrafların listelendiği KT 6a, 273 no.lu belge³¹, Kaneş'in güneyinde kalan iki köprüyle ilgili bilgileri ihtiva eder. Bu köprülerden ilki Kaneş-

²⁶ Ayrıca bkz. Klass R. Veenhof, *Aspects of Old Assyrian Trade and its Terminology* (Leiden: 1972), 219; Sebahattin Bayram, "Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri", *DTCF Dergisi* 36 (1993), 6-8.

²⁷ Günbatti, *Kültepe-Kaniş*, 88.

²⁸ Günbatti, *Kültepe-Kaniş*, 116, n. 226.

²⁹ Erich Neu, *Der Anitta Text*, *StBot* 18 (Weisbaden: 1974), 14.

³⁰ Hulana Nehri; Forlanini, "The historical geography", 60'da ve Barjamovic, *A Historical Geography*, 354'te Porsuk Çayı; Özlem Sir Gavaz, "Hititçe Metinlerde Geçen KUR^{1D}Hulana-/ KUR^{1D}SİG 'Yün Nehri Ülkesi' Üzerine Yeni Bir Değerlendirme", *Belleten* 288 (2016): 366'da Delice Irmağı ile bir tutmaktadır.

³¹ Mogens Trolle Larsen, *Kültepe Tabletleri VI-a: The Archive of the Šalim-Aššur Family Volume I: The First Two Generations* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), 431-433.

Wašhaniya³² güzergâhında olup metinde, köprü için *rabişum*'a $1/3$ *şeqel* gümüş ödendiği ifade edilmektedir.³³ Söz konusu köprü ile ilgili bir başka kayıt, G. Barjamovic'in Kt m/k 133 no.lu metnin 22. satırındaki *Wa*-[x x] x yazılışını *Wa*-[âš-ha-ni-a] olarak tamamlamasıyla ortaya çıkmaktadır. Eğer bu okuma doğruysa, Kt m/k 127 ve bu metnin kısmen dublikatı olan Kt m/k 133 no.lu metinlerde kayıtlı: $1/3$ *şeqel* 15 *uṭṭēt* köprü için *maşşartum*'a (muhafız), $1/2$ *şeqel* gümüş (ve) 3 *şeqel* kalay köprü geçişi için, $4/4$ *şeqel* kalay köprü'nün-*muqarribum*'una (kılavuz) ve 1 *şeqel* de köprüye kadar *rādium*'a (sürücü, rehber) ifadeleri, Kaneš ile Wašhaniya arasındaki bu köprüye referans olmaktadır.³⁴

KT 6a, 273'e göre ikinci köprü'nün Wašhaniya-Nenašša arasında olduğu anlaşılmaktadır. Aralarında köprü geçişi için ödenen 1 mina bakırın³⁵ da bulunduğu birtakım harcamaların Nenašša'da yapılmış olması, söz konusu köprü'nün bu şehrin yakınlarında olduğunu göstermektedir. Hem bu köprü hem de Kaneš-Waşhaniya arasında kalan diğer köprü'nün, Sarımsaklı Deresi ile Ürgüp'ten geçen Damsa Çayı üzerinde olabileceğine dair bir görüş ileri sürülmektedir.³⁶ Nenašša'nın Ürgüp civarında olduğu kabul edilirse, Damsa Çayı üzerindeki köprüye dair yorum bize göre de mümkün görünmektedir.

Çeşitli ödemelerin listelendiği Kt n/k 1307³⁷ ve KTP 26³⁸ no.lu metinler Taşa şehri yakınlarındaki bir köprü'nün varlığına işaret etmektedir. Kt n/k 1307'de Taşa'da³⁹ *maşşartum* (muhafız) ve köprü için $1/4$ *şeqel*⁴⁰ ödendiği, KTP 26'da ise 1 mina iyi kalite bakırın köprüye kadar kiralama

³² Wašhaniya Kaneš'in batısında aranmaktadır. Bkz. Barjamovic, *A Historical Geography*, 317 vd.

³³ Larsen, *Kültepe Tabletleri* VI-a, 273, 4-5': [1/3] GÍN KÙ.BABBAR a-na ra-bi-šî-im [...] a-na ša tí-tù-ri-im.

³⁴ Barjamovic, *A Historical Geography*, 24.

³⁵ Larsen, *Kültepe Tabletleri* VI-a, 273, 20': 1 ma-[na URUDU a-na š]a tí-tù-ri-im.

³⁶ Barjamovic, *A Historical Geography*, 321'de söz konusu köprü'nün Sarımsaklı ve Damsa üzerinde olabileceğini ifade etmektedir.

³⁷ Remzi Kuzuoğlu, "M.Ö. II. Bin'de Bir Anadolu Şehri "Aliaša", *Archivum Anatolicum* 7/2 (2004): 79-80.

³⁸ Andrea M. Ulshöfer, *Die Altassyrischen Privatorkunden*, FAOS Beiheft 4 (Stuttgart: 1995), 257-258.

³⁹ KTP 26 no.lu metinde Tiša yer adı geçmekte ve G. Barjamovic bu yer adını her iki metindeki benzer ödemeleri dikkate alarak Taşa ile irtibatlandırmaktadır. Bkz. Barjamovic, *A Historical Geography*, 347, n. 1445.

⁴⁰ Kt n/k 1307, 12-14: $1/4$ GÍN a-na ša ma-ša-ra-tim ú tí-tù-ri-im ... Bkz. Kuzuoğlu, "M.Ö. II. Bin'de", 79-80.

bedeli olarak verildiği ifade edilmektedir.⁴¹ Taşa'nın bugünkü yeri kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bu yer adının Kt n/k 1307 no.lu metinde Aliaşa, Kt n/k 336'da⁴² ise Tawiniya ile ilişkili görünmesi⁴³ bahse mevzu köprünün Çekerek Irmağı üzerinde olmasını muhtemel kılmaktadır.⁴⁴

Bir diğer köprü Şamuha (Kayalıpınar/Sivas) yakınlarındadır.⁴⁵ Yukarı Kızılırmak üzerinde olduğu anlaşılan bu köprüye dair bilgi; Kaneş'in güneydoğusunda bulunan Hurama şehrinden başlayıp Şamuha üzerinden kuzeyde Kuburnat'a yapılan seyahat harcamalarının kaydedildiği Kt 92/k 3 no.lu belgede geçmektedir. İlgili satırın kırık olması sebebiyle tutarı tespit edilemeyen bir miktar kalayın köprüyü geçmek için ödendiği ifade edilmektedir.⁴⁶

Bir başka köprü hakkında kayıt Kt c/k 766'da mevcuttur.⁴⁷ Metinden, Mamma (Maraş-Göksun arasında) ile Urşu⁴⁸ (Gaziantep) şehirleri arasında kalan Bulbulhum çevresinde bir köprü olduğu ve 12 *şeql* kalayın bu köprüde ödendiği anlaşılmaktadır.⁴⁹

Köprülerle ilgili temas edeceğimiz son metin ise I 429'dur. Çeşitli ödemelerin listelendiği bu metinde, herhangi bir yere lokalize edemediğimiz bir köprüden geçmek için ½ *şeql* gümüş ödendiği kayıtlıdır. İlgili satırlarda şu ifadeler kaydedilmektedir: “1/2 *şeql* gümüşü köprü geçişi için Adad-bani'ye verdim”.⁵⁰

⁴¹ KTP 26, 2-5: 1 *ma-na* URUDU SIG₅ *ag-ra-am a-'gus'-ur-ma a-dí tí-tù-ri-im ...* Bkz. Ulshöfer, *Die Altassyrischen*, 257.

⁴² Kuzuoğlu, “M.Ö. II. Bin'de”, 78.

⁴³ Bu hususla ilgili tartışmalar için bkz. Barjamovic, *A Historical Geography*, 297 vd.

⁴⁴ Taşa ve Aliaşa'nın lokalizasyon teklifleri için bkz. Kuzuoğlu, “M.Ö. II. Bin'de”, 79-80; Jan Gerrit Dercksen, *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia*. (İstanbul: 1996), 138, n. 431.

⁴⁵ Barjamovic, *A Historical Geography*, 152-154; Elisabeth Rieken, “Ein Kultinventar für Şamuha aus Şamuha und andere Texte aus Kayalıpınar”, *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 146, (2014): 43 vd.

⁴⁶ Kt 92/k 3, 10: [x GÍN AN.NA] 'i-tí-tù-ri-im. Bkz. Veenhof, *Kultepe Tabletleri VIII*: 198-199.

⁴⁷ Barjamovic, *A Historical Geography*, 198; Dercksen, “Six Texts with New”, 57.

⁴⁸ Mogens T. Larsen, *The Old Assyrian City State and its Colonies*, Mesopotamia 4, (Copenhagen 1976), 237; Atilla Engin, “Urşu/Urşum İçin Bir Lokalizasyon Önerisi: Gaziantep-Kale Höyüğü”, *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygurlukların İzinde Aliye Öztan'a Armağan*, (2017): 91.

⁴⁹ Kt c/k 766, 3: 12 GÍN URUDU *i-tí-tù-ri-im ...*

⁵⁰ Karl Hecker, G. Kryszat, L. Matouš, *Kappadokische Keilschrifttafeln aus den Sammlungen der Karlsuniversität Prag* (Praha: 1998), 429, 44-46: ½ GÍN KÜ.[BABBAR] *a-ša tí-tù-ri a-šu-mi^dIM-ba-n[i] a-dí-in...*

Sonuç olarak; Eski Asurca metinlerde bahsi geçen köprülerin tamamının Anadolu içinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Bunlar; Bulbulhum (Kt c/k 766), Nenašša (Kt m/k 127 ve 133), Kaneš (KT 6a, 273), Puruštatum (AKT 3, 34), Šalatuwar (Kt t/k 1 ve 25; Kt n/k 1582; AKT 3, 34), Šamuha (Kt 92/k 3), Taša (Kt n/k 1307; KTP 6, 26) ve Wahšušana (Kt n/k 1582) yakınlarındaki köprülerdir. Bu köprülerin hangi akarsu üzerinde inşa edildiklerine dair metinler açık bir şekilde bilgi vermemektedir. Ancak dolaylı yollardan Çekerek Irmağı, Damsa Çayı ve ismi Eski Asurca metinlerde kaydedilmeyen Kızılırmak (Hititçe Maraşantiya)⁵¹ üzerinde köprüler inşa edildiği öngörülebilmektedir.

Muhtemeldir ki, Anadolu şehir devletlerinin hem Mezopotamya ve Suriye merkezli devletlerle hem de kendi aralarında gerçekleştirdikleri ticari faaliyetler, M.Ö. II. Binyıl'ın ilk yarısında köprülerin stratejik önemini daha da arttırmıştır. Özellikle Anadolu içinde gerçekleştirilen iktisadi faaliyetlerde ticaret yollarının açık tutulması kadar önemli bir diğer husus, bu güzergâhlar üzerinde bulunan köprülerin güvenliğinin sağlanması olmuştur. Elimizdeki metinler, bu stratejik yapıların *maššartum* (muhafız, bekçi) tarafından korunduklarını (KT6a, 273 ve Kt m/k 133), belki de sorumluluklarının *rābišum*'da olduğunu (Kt n/k 1307) göstermektedir.

Belgeler, Asurlu tüccarların muhtemelen yolu bilmediklerinde, nehir kenarlarına veya köprülere ulaşmak için kılavuz (*muqarribu*) tuttukları (Kt m/k127; 133) hatta bazı durumlarda *alahinnum*-memuru'nun rehberliğinden dahi (Kt t/k 1) ücreti karşılığında yararlandıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, tüccarların köprülerde geçiş ücreti ödedikleri ve bunu da “bakır” (URUDU), “kalay” (AN.NA) veya “gümüş” (KÜ.BABBAR) üzerinden yaptıkları tespit edilmektedir. Elimizdeki tek bir belge (AKT 3, 34) bu ödemelerin her bir eşek için yapıldığını göstermektedir. Diğer metinlerde ise bu ödemeler detaylandırılmamakta, sadece geçiş ücreti olarak kaydedilmektedir. Metinler yerel halkın köprüleri kullanıp kullanmadıkları, kullandırsa da ücret ödeyip-ödedikleri hususunda ise suskundur.

Köprülerde yapılan ödemelerdeki farklılıklar, köprüleri kullanacak kervanların büyüklüğünün (kişi ve yük hayvanı sayısı) yanında, bu yapıların stratejik önemleriyle ilgili olmalıdır. Ayrıca, hem geçiş ücreti hem de bir metindeki *nishatum*-vergisinin alındığı bilgisi, köprülerin iktisadi açıdan önemlerini ortaya koymakta ve ait oldukları şehir devletinin mali yapısına katkılarını kısmen de olsa göz önüne sermektedir.

⁵¹ Kızılırmak Nehri'nin Eski Asur Dönemi'ndeki ismi Maraşantiya olmalıdır. Bu hususta bkz. Sebahattin Bayram ve Remzi Kuzuoğlu, “Eski Asurca Metinlerde Geçen Akarsu İsimleri”, XVIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 2018.

KAYNAKÇA

- Alp, Sedat. “Maşat-Höyük’te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilirmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında”, *Belleten* 41 (1977): 637-647.
- Barjamovic, Gojko. *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. Copenhagen: 2011.
- Bayram, Sebahattin. “Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri”, *DTCF Dergisi* 36 (1993): 1-13.
- Bayram, Sebahattin ve Kuzuoğlu, Remzi. “Çivi Yazılı Kaynaklara Göre M.Ö. 2. Bin’de Aksaray”, 1. *Uluslararası Aksaray Sempozyumu* (2016): 798-812.
- Bilgiç, Emin ve Günbattı, Cahit. *Ankaraner Kültepe Texte III (AKT 3)*, FAOS Beiheft 3. Stuttgart: 1995.
- Black, Jeremy, George, Andrew ve Postgate, Nicholas. *A Concise Dictionary of Akkadian (CDA)*. Wiesbaden: 1999.
- Çeçen, Salih. “Ankara Müzesi’ndeki Yeni Kültepe Metinlerinden Elde Edilen Orijinal Neticeler.” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1990.
- Dercksen, Jan Gerrit. “Six Texts with New and Rare Toponyms from the House of Ali-ahum (Kt c/k). Cahit Günbattı’ya Armağan (2015): 49-58.
- Dercksen, Jan Gerrit. *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia*. İstanbul: 1996.
- Ekmen, Hamza. “Filolojik ve Arkeolojik Belgelere Göre Anadolu’da M.Ö. II. Binde İletişim ve Ulaşım Aracı Olarak Nehirlerin Önemi”, *Tematik Arkeoloji Serisi 2* (2015): 47-66.
- Engin, Atilla. “Urşu/Urşum İçin Bir Lokalizasyon Önerisi: Gaziantep-Kale Höyüğü”, *Samsat’tan Acemhöyük’e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan’a Armağan*, (2017): 87-100.
- Forlanini, Massimo. “The historical geography of Anatolia and the transition from Kārum-Period to the Early Hittite Empire”, *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period* (2008): 57-86.
- Gavaz, Özlem Sir. “Hititçe Metinlerde Geçen KUR ^{1D}Hulana-/ KUR ^{1D}SÍG ‘Yün Nehri Ülkesi’ Üzerine Yeni Bir Değerlendirme”, *Belleten* 288. (2016): 357-369.
- Günbattı, Cahit, “Kültepe’den Kervan Güzergâhlarına Işık Tutan İki Yeni Metin”, *Archivum Anatolicum* 5, (2002): 79-91.
- Günbattı, Cahit. “Kültepe’de Bulunmuş İki Anlaşma Metni”, *Belleten* LXIX, sy. 256 (2005): 759-784.
- Günbattı, Cahit. *Kültepe-Kaniş Anadolu’da İlk Yazı, İlk Belgeler*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Hecker, Karl. “Purušhattum”, *Reallexikon der Assyriologie and Vorderasiatischen Archäologie* 11 (2006): 119-120.
- Hecker, Karl, Kryszat, Guido ve Matouš, Lubor. *Kappadokische Keilschrifttafeln aus den Sammlungen der Karlsuniversitat Prag*. Praha:1998.

- Kuzuoğlu, Remzi. “M.Ö. II. Bin’de Bir Anadolu Şehri “Aliaša”, *Archivum Anatolicum* 7/2 (2004): 75-89.
- Larsen, Mogens Trolle, *The Old Assyrian City State and its Colonies*, Mesopotamia 4, Copenhagen: 1976.
- Larsen, Mogens Trolle. *Kültepe Tabletleri VI-a: The Archive of the Šalim-Aššur Family Volume I: The First Two Generations*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.
- Michel, Cecile. “The perdum-mule, a mount for distinguished persons in Mesopotamia during the first half of the second millennium BC”, *In Man and Animal in Antiquity*, Proceedings of the conference at the Swedish Institute. (2002): 190-200.
- Neu, Erich. *Der Anitta Text*, StBot 18. Weisbaden: 1974.
- Öz, Esmâ. *Kültepe Metinleri Işığında Eski Anadolu’da Tarım ve Hayvancılık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Özgüç, Nimet. *Acemhöyük-Buruşhaddum I, Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar*: Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Rieken, Elisabeth, “Ein Kultinventar für Šamuha aus Šamuha und andere Texte aus Kayalıpınar”, *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 146, (2014): 43-54.
- Sever, Hüseyin. “Kültepe Metinlerine Göre “Birtum” Kelimesinin Yeni Anlamı”. X. *Türk Tarih Kongresi*, Cilt II. (1990): 467-479.
- Soysal, Oğuz. “Sargon, Nür-Dagal/n ve Puruşıhanda”, *Samsat’tan Acemhöyük’e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan’a Armağan*. (2017): 217-229.
- Sugiyama, Tsuyoshi. “Trading perdum and its aspects in the Old Assyrian Period”. *Oriente* 42 (1999): 1-14.
- The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago* (CAD). Chicago: 1956 vd.
- Ulshöfer, M. Andrea. *Die Altassyrischen Privaturkunden*. FAOS Beiheft 4. Stuttgart: 1995.
- Üke, Ayşe. “Hititçe Belgeler ve Arkeolojik Veriler Işığında: GIŠNA⁴armizzi”, *Ahmet Ünal Armağanı*, (2016): 517-529.
- Ünal, Ahmet. *Eski Anadolu Siyasi Tarihi, Kitap 1 Eski Taş Devri’nden Hitit Devleti’nin Yıkılışına Kadar*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2018.
- Veenhof, R. Klaas. *Aspects of Old Assyrian Trade and its Terminology*. Leiden: 1972.
- Veenhof, R. Klaas. “Traveling in Ancient Anatolia: Two New Sources from Karum Kanesh”, *Hayat Erkanal’a Armağan*, (2006): 778-783.
- Veenhof, R. Klaas. *Kültepe Tabletleri VIII, The Archive of Elamma, son of Iddin-Suen, and his Family*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: 2017.

Resim 1: Achemhöyük ve Melendiz Çayı